

דרושה תכנית מערכתית למיגור הפשיעה בחברה הערבית

אמנון בארי-סוליציאנו וד"ר ת'אבת אבו ראס

האלימות הקשה בחברה הערבית מקבלת ממדים של אסון חברתי שתוצאותיו הקשות כבר מזמן אינן נחלתו של הציבור הערבי לבדו.

מחקר של יחידת המחקר של הכנסת את רמת האלימות החמורה בחברה הערבית בשנים 2014-2017, מאשר את חומרת המצב: 64% מבין קרבנות הרצח בישראל הם אזרחים ערבים; ערבים מהווים 57% מכלל החשודים ברצח; 53% מקרבנות נסיון-רצח; מחצית מכלל החשודים בגרימת חבלה גופנית חמורה; שליש מקרבנות תקיפת עובדי ציבור ו- 82% מבין החשודים בנשיאה או אחזקת נשק שלא כדין. כל זאת בעוד שכזכור, ערבים מהווים רק 20% מכלל אזרחי המדינה.

המציאות הקשה העולה מהנתונים היא תולדה של עשרה גורמים עיקריים:

- 1. חסך שיטורי מתמשך – עשרות שנים של שיטור-חסר (Under Policing)** המתבטא בהזנחת מצד המשטרה של הטיפול בפשיעה בתוך החברה; אכיפה חלשה, היענות איטית לקריאות, שיעור פיענוחים נמוך, הקצאה נמוכה של תקנים ומשאבים של המשטרה לטיפול בפשיעה ואלימות בתוך החברה הערבית. במקביל, שיטור-יתר (Over Policing) שמתבטא בשימוש באלימות בלתי מידתית כלפי אזרחים ערבים ושימוש בפרקטיקות מעין-צבאיות למולם, בין שהרקע להם הוא פלילי ובין שמדובר בפעולות מחאה והפרת סדר. בבסיסו, המתח בין שיטור-החסר ושיטור-היתר מקורו בתפיסת המשטרה את אזרחי ישראל הערבים בשני הקשרים: הקשר אזרחי שמסגרתו היא אמורה לספק להם שירותי שיטור יעילים והקשר בטחוני, במסגרתו היא רואה בהם (או בחלקם) איום פוטנציאלי על המשטר והסדר הציבורי. סתירה זו בין שני תפקידי של המשטרה כלפי הערבים מייצרת אי-אמון עמוק ביותר הבין הצדדים ומקשה מאד על המשטרה לשרת את האזרחים הערבים ולהילחם בפשיעה ביישוביהם.
- 2. עוני ואבטלה –** הקשר בין מחסור וקשיים כלכליים לבין לפשיעה ידוע בעולם כולו וגם בישראל. מחצית מכלל המשפחות הערביות בישראל מוגדרות כעניות וכמעט שני שלישים מהילדים הערבים חיים מתחת לקו העוני היישובים הערביים ותושביהם מצויים בתחתית הסולם הכלכלי-חברתי ורבים מהם סובלים מתת-פיתוח חריף, מאבטלה נרחבת, ממערכות חינוך ורווחה חלשות ומתשתיות פיזיות רעועות.
- 3. מאבק על משאבים: קרקע ומשרות –** המעמד המיוחד של הקרקע והקשר הרגשי אליה, ביחד עם המחסור החריף בה והנדירות ההולכת וגוברת שלה, מעמיקים קונפליקטים בין משפחות ובתוכם. במקביל, היצע זעום של תפקידים ומשרות ביישובים הערבים מגדילים ומחריפים את התחרות על כל בדל משרה והופכים אותה למאבק שמשפחות שלמות מתגייסות אליו. זוהי גם הסיבה למאבקים החריפים הנלווים לבחירות המוניציפליות שלרוב אינם קשורים כלל למצע אידאולוגי או עירוני, אלא למה שנתפס כשליטה על מאגר משרות בבחינת שלל הצפוי להיות מחולק לקבוצת המנצח.
- 4. התנגדות למודרניזציה וחילון –** למעבר מתרבות מסורתיות, כפרית וקולקטיביסטית למודרנה, עירונית ואינדיבידואליזם - מתבטאת במחלוקת עמוקה, המתבטאת גם באיום ובאלימות כלפי מי שקורא תיגר על סגנון חיים מסורת-פטריוארכלי ופערים מגדריים. שיח אידיאולוגי מאיים, המועצם ברשת החברתית, רווח גם בהקשרים ומחלוקות אחרות, פוליטיות ואידאולוגיות.

The Abraham Fund Initiatives

5. **שחיקת הסמכות המשפחתית** - סכסוכים שבעבר יושבו בידי ראשי משפחות, נכבדים וועדות סולחה, הופכים היום כהרף עין לתגרות רבות-משתתפים הנקראים להשתתף בהן בלחיצת מקש. הפרט שואף לממש את עצמו גם במחיר התבדלות מהקבוצה המאבדת את מנופי ההרתעה כלפיו.
 6. **חוסר מעש בקרב צעירים** – שיעור חסרי המעש בקרב צעירות וצעירים ערבים בני 22 – 18 עומד על 40% בקירוב והם אינם לומדים ואינם עובדים. בעוד שבפני בני גילם היהודים יש מסלול התפתחות ברור הכולל היצע של מסגרות לאחר התיכון ולאחריהן שירות צבאי, עומדים מסיימי התיכון הערבים מול עתיד מעורפל עם הזדמנויות תעסוקה מצומצמות, מוכנות לקויה ללימודים אקדמיים ומיעוט מסגרות הכשרה. זאת בצירוף מיעוט מרכזים קהילתיים ומתקני ספורט ואפשרויות בילוי מצומצמות. מציאות זו של שעמום וחוסר תוחלת היא כר פורה להצמחת התנהגויות אנטי-חברתיות, ונדליזם ואלימות.
 7. **נוכחות דלילה של הרשויות הממשלתיות** – ביישובים הערביים בולטים בהיעדרם שירותים בסיסיים כמו בתי חולים, תחנות אוטובוס מרכזיות ותחנות רכבת, תחנות כיבוי והצלה ותחנות מגן דוד אדום. משרדי ממשלה ("קריית ממשלה") גם הם כמעט אינם קיימים ביישובים. היעדר זה משריש תחושה של היעדר חוק, של אי-סדר ושל אי-אכפתיות מצד המדינה כלפי האזרחים הערבים.
 8. **נגישות נמוכה להון ואשראי** - התפתחות חיובית של יזמות, מסחר ופיתוח כלכלי ביישובים הערבים, מושכת פשיעה מסוג חדש. פעילות זו זקוקה להון ואשראי שאינם זמינים בחברה הערבית, מה שיוצר קרקע פורייה להלוואות בריבית גבוהה, גביית חובות וסחיטת דמי חסות.
 9. **מחאה וניכור** – ייצוג היתר של האזרחים הערבים בפשיעה ותופעת אי-הציות לחוק עשויים להיראות גם כביטוי של מחאה כלפי המדינה, רשויותיה, הגדרתה והסדר החברתי שבה, ובייחוד כביטוי. למעמדו הנחות של המיעוט הערבי. היא עשויה לבטא שליטה וריבונות ביישובים הערביים. מאחר שהכללים בהם נקבעים בידי גורמים מתוך החברה הערבית ולא בידי רשויות המדינה.
 10. **מיגור הפשיעה בערים עבריות** – התמודדות יעילה של רשויות האכיפה למול הפשיעה אינה מחסלת אותה אלא דוחקת-מנתבת אותה לערים הערביות. בדומה למערכת מזג אויר הנעה מאזור לחץ גבוה לאזור לחץ נמוך, כך גם הפשיעה נעה מערים בהן היא מצויה תחת לחץ לאזורים בהן האכיפה חלשה ולא יעילה (למשל מאזור נתניה-חדרה וגוש-דן לאזור המשולש וואדי ערה), מה שהופך את היישובים הערבים ואת השכונות הערביות בערים המעורבות, ל'אזורי עדיפות' לפעילות פשע ולחצר האחורית של המדינה.
- תנאי מקדים להתמודדות יעילה עם מגוון הגורמים לאלימות, השונות הגדולה ביניהם, עמקם ונגיעתם בכל כך הרבה נושאים הוא הכרה שמשטרה לבדה אינה יכולה להתמודד עם הסוגיה וכי דרוש פרויקט ממשלתי בינמשרדי שבחזיתו המשרד לביטחון-הפנים והמשטרה, האוצר, משפטים, חינוך, פנים, תחבורה ושיכון.
- מאמץ כולל שכזה חייב להתגבש בהסכמה עם נבחרי הציבור הערבי בכנסת ובשלטון המקומי ולא לשמש כעוד הזדמנות לנסות לאגף אותם ולכרסם בלגיטימיות שלהם. נבחרים אלה מודעים היטב לאיום הקשה על החברה הערבית מצד מגפת האלימות והם תובעים כיום שירותי שיטור יעילים והוגנים. תמיכה פומבית ואקטיבית שלהם בתכנית היא הכרחית.
- מבלי להחליף את תהליך התכנון, להלן על קצה המזלג, מספר צעדים שכבר ברור שיש לבצע:

המשטרה שלמרות אחריותה הישירה אינה יכולה להתמודד עם הבעיה לבדה, צריכה לעבור שינוי בסדר גודל של רפורמה מבנית-תודעתית: עליה 'להתאזרח' ולהפסיק לחשוב ולתפקד כגוף ביטחון בנוגע לאזרחים הערבים. מבלי להתעלם מאתגרי ביטחון הנובעים מהסכסוך, המשטרה חייבת להיות משוחררת מהטיפול בהם. כל עוד הדבר הזה לא יקרה, יקשה מאד על המשטרה למלא את תפקידה הקלאסי במאבק בפושעים. הקמת תחנות, גיוס והתנדבות למשטרה, דווח, הגשת תלונות ושיתוף פעולה עם חקירות- כל אלו כבר לא יהיו שנויים במחלוקת, כאשר יסתיים פיצול האישיות של המשטרה ויהיה ברור לציבור (ולשוטרים) שהיא גוף שירותי גם כלפי הערבים.

דומה שהמשטרה והמשרד לביטחון פנים מבינים כבר את עומק בעיית האלימות. החלטת ממשלה 1402 בדבר שיפור השיטור לחברה הערבית ובעקבותיה הקמת מינהלת השיטור (בראשות ניצב ג'מאל חכרוש) והקמת שתי תחנות משטרה חדשות (ג'יסר-א זרקא וכפר כנא) מסמנת מאמץ לאיכות השיטור ביישובים הערבים. אולם קצב ההתקדמות האיטי לא יוכל להדביק את קצב ההידרדרות בשטח. לכן, גם אם לא תשוחרר המשטרה באופן פורמלי מתפקידה הביטחוני בקרוב, עליה לפעול כלהלן:

- לאמץ תפיסה של **שיטור מיטיב** המבוסס על הוגנות, כבוד וקשר אנושי עם האזרח. שיטור מוכון פתרונות המונע בעיות ולא מתמודד אתן לאחר שנוצרו.
- להגדיר "ערים מוכות אלימות" כיעד מועדף לטיפול כוללני.
- לקיים **נוכחות משמעותית רצופה** ביישובים הערבים תוך **הקמת תחנות** שיעוצבו ויתפקדו כמרכזי שירות ולא מתחמים מבוצרים בסגנון הממשל הצבאי.
- להשקיע מאמץ עליון **בפיענוח פשעים** בכלל ומעשי רצח בפרט, למרות שיתוף הפעולה החלקי מצד הציבור, שכן נטל ההוכחה עליה. הצלחות בתחומים הן תנאי לרכישת את אמון הציבור.
- להימנע מפעילות מעין-צבאית ביישובים ערבים.
- להימנע ממגע ועימות עם האוכלוסייה, סביב סוגיות שאינן שמירת החוק "נטו" (למשל הנפת דגלים שאינה מנוגדת לחוק, המעוררת יחס אגרסיבי מצד שוטרים).
- לתעדף את הטיפול **בנשק הלא חוקי** ביישובים הערבים. עליה להוציא לפועל מבצעים של 'מסירת נשק מרצון' תמורת אי הפללה ובמקביל להגביר את מבצעי האכיפה ותפיסת הנשק.
- להיות **דווחית** (Accountable) כלפי הציבור ולראות בו 'לקוח' הזכאי להשמיע את מצוקותיו וסדרי העדיפויות שלו ולקבל תשובות מהמשטרה.
- לבצע הכשרה שיטתיות למפקדים ולשוטרים בנושא 'שיטור בחברה שסועה' והאתגרים

המשרד לביטחון הפנים צריך לתת **מטריה** לכלל מרכיבי השינוי במשטרה, במיוחד לקדם **הקצאת המשאבים** הדרושים לביצועם. השר לבט"פ, למרות היותו אישיות פוליטית, צריך להוביל את השינוי התודעתי ביחס לאזרחים הערבים. נכון להיום פעולותיו והצהרותיו של השר משיאות תרומה שלילית עצומה ליחסים בין הציבור הערבי למשטרה.

תפקיד נוסף של המשרד לביטחון הפנים הוא לקדם את התפיסה של הקמת **'מתחמי שירותי חירום'** ביישובים הערבים, אשר בהם יהיו ממוקמים תחנת המשטרה, תחנת כבוי אש והצלה, חדרי מיון/טראומה ו'חדר מצב' יישובי. יש סיבות טובות למתחמי הללו: שיפור התיאום והתגובה בין השירותים הללו, הגדלת הלגיטימציה למשטרה כשירות מציל חיים והתמודדות יעילה עם הבעיה החריפה של מחסור בקרקע ביישובים הערבים.

משרד המשפטים צריך למקד מאמץ בשלושה יעדים: **החמרת הענישה** על עבירות נשק, הקמת **מרכזי גישור** קהילתיים ביישובים הערבים **והפיכת מח"ש לגוף מועיל**, קשוב ורלוונטי עבור הציבור הערבי שנכון להיום מזהה אותו כחלק מהמערכת ולחלוטין לא כשומר-סף שיכול לתת סעד כנגד הדורסנות והאלימות מצד המשטרה.

משרד האוצר על מינהל התכנון שבאחריותו, ביחד עם משרד השיכון, צריכים להידרש לפתרון היצע הקרקע ואישור תכניות בנייה במטרה להפחית מתיחויות בנושאי בניה ודיור.

יוזמות קרן אברהם (ע"ר)
مبادرات صندوق إبراهيم

The Abraham Fund Initiatives

משרדי האוצר והכלכלה וכן רשות המיסים, המפקח על הבנקים והממונה על ההגבלים העסקיים צריכים כולם לפעול בתיאום לפתיחת סניפי בנקים (שונים) ולפיתוח כלים ושירותים פיננסיים, הלוואות ומשכנתאות המותאמים לצרכים בחברה הערבית. במקביל עליהם להתחיל להתמודד ברצינות עם הכלכלה השחורה ביישובים הערבים.

משרד החינוך צריך לפתח ולהפעיל **תכניות לימוד** בנושא אלימות, פתרון סכסוכים, התנהלות בטוחה ברשתות החברתיות, זהירות בדרכים ועוד. ברובד בלא-פורמלי עליו לקדם הפעלה מלאה ומיטבית של **המתנ"סים** ביישובים הערבים במטרה להגדיל את היצע הפעילויות לילדים ובני נוער ולהפחית את השעמום וחוסר המעש של צעירים ברחובות. נכון להיום רבים מהמתנ"סים ביישובים הערבים אינם מממשים את הפוטנציאל הטמון בהם. בנושא זה יש תפקיד חשוב למשרד הפנים לפעול עם הרשויות המקומיות להקמת גני משחקים ופארקים. מפעל הפיס צריך להירתם לסייע בהקמת מרכזים קהילתיים ומתקני ספורט גם ביישובים עניים שאינם מסוגלים לשאת בעול ה'מאצ'ינג'.

לסיכום, למרות שלתמורות העמוקות שעוברת החברה הערבית בישראל, יש תרומה למציאות הקשה ביישובים הערבים, הרי שהגורמים העיקריים למצב הנוכחי קשורים במעמדה של החברה הערבית בישראל ובמדיניות כלפיה לאורך עשורים רבים. "יחוס האלימות והפשעה ל"טבע" או ל"מנטליות" ערבית הוא פשטני, לא מועיל ומהווה בעצמו חסם לפתרון של בעיה מורכבת שהיא אפשרית לפתרון.

חוק וסדר, ביטחון ומוגנות הם זכות אזרחית יסודית המגיעה גם לאזרחים הערבים. העדרם הוא חסם עצום לפיתוח חברתי וכלכלי של היישובים הערבים עד כדי סכנה למימושן המיטבי של תכניות הממשלה השונות לקידום החברה הערבית.

לכן, דרושה מיד תכנית ממשלתית כוללת למיגור האלימות ולקידום הביטחון האישי ביישובים הערבים. הגיע הזמן שהאזרחים הערבים ידעו שחיהם שווים ערך בעיני המדינה כמו אלו של אזרחיה היהודיים.